

70 illik sovet-kommunist rejiminin iflasa yuvarlanması 1917-ci ildə Rusiya imperiyasının süqutundan sonra olduğu kimi, bu dəfə də erməni millətçilərini Azərbaycana qarşı quduz bir ərazi iddiası ilə meydana atdı. SSRİ-ni parçalayıb dağıtmağa hazır olan imperialist dairələrin də açıq-gizli himayəsi ilə “xalqların qardaşlıq ittifaqı” can verməkdə olduğu bir dövrdə ayaq tutan bu düşmənçilik tezliklə irimiqyaslı zorakılıq aksiyaları və hərbi təcavüz karakteri aldı.

Tarixi baxımdan gözlənilən, hələ mövcud olan sovet gerçəkliyi şəraitində isə gözlənilməz olan bu hadisələr tezliklə Azərbaycanda ictimai-siyasi, mədəni-məf-kurəvi reaksiya olaraq öz təleyinə sahib çıxmaq istəyi və coşğusu ilə cavablandırıldı. Xalq meydanlara axışdı, imperiya rəhbərliyinin gözəlmə mövqeyinə qarşı qiyam qaldırdı. Ermənistanın heç nəyə məhəl qoymadan Qarabağın dağlıq hissəsində özbaşınalığlara başlaması Azərbaycan xalqının milli mənlüyinin tapdalanması kimi qarşılandı.

1988-ci ilin noyabrında Şuşanın Topxana məşəsində erməni baltalarının səsinin “Topxana harayı”na çevrilərək xalqımızı Azadlıq meydanında çoxgünlük möhtəşəm etiraz mitinqlərinə çıxarması artıq sovet rejiminə qarşı etimadsızlıq və milli dirçəliş signalı oldu. Ermənistanın Azərbaycanın daxilində və kənarında xalqımıza qarşı törətdiyi qanlı terrorlar ərazilərimizə hərbi basqılara çevriləndə isə xalq sovet rejiminin son nəfəsədə ermənipərəst mövqe ilə zəhərləndiyinə tam əmin oldu.

Yerli sovet idarəçiliyi xalqın bu qəti və kütləviləşmiş mövqeyi qarşısında çökəndə Mixail Qorbaçov diktaturası ölkəmizdə ömrünü uzatmaq üçün 1990-cı ilin 20 yanvarında Bakını və ölkənin fəal bölgələrini qanlı aksiyalarla işğal etdi. Bu, Azərbaycan

Azərbaycan mediası milli azadlıq uğrunda mübarizədə

canda ümumxalq azadlıq hərəkatını alovlandırdı. 70 illik kommunist zorakılıqlarını pərdələmiş, gizlətmiş sovet mediasının Azərbaycan yayımları azadlıq mübarizəsinə çevrilmiş bu hərəkatda ilk gündən xalqımızın, vətənimizin maraqları ilə qoşa addımladı.

Müstəqillik dövründə bütün bunlar barədə Milli Məclisin deputatı Cavanşir Feyziyev “Xalq qəzeti”ndə çap edilmiş “20 Yanvar – əsərin son gecəsi” məqaləsində yazırdı: “Soyuq 20 Yanvar səhəri açılmağa macal tapmamış faciə tarixinin insanlığına sığmayan ən bəzi hadisələrindən biri – Bakı küçələrində dinc nümayişçilərin gülləbaranı baş verdi. Azərbaycana, nəyin bahasına olursa-olsun, milli mücadiləni boğmaq və yatırtmaq məqsədi ilə yeridilən rus qoşunları Bakıda və respublikanın müxtəlif rayonlarında 146 nəfər müllki şəxsi küçələrdə, evlərində, avtomobillərində, iş yerlərində qətlə yetirdi, 744 nəfər yaralandı, 841 nəfər qanunsuz həbs olundu”.

Yanvarın 19-da hərbi əməliyyatın ilkin mərhələsi kimi Azərbaycan Televiziya-sının enerji bloku partladılması, respublika Televiziya-sı və Radiosunun verilişləri tamamilə kəsilibmişdi. Kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti dayandırılmış, xalq informasiya almaq hüququndan məhrum edilibmişdi. Dövlətin rəsmi orqanı olan “Kommunist” qəzetinin növbəti sayı 18 yanvardan sonra bir də 27 yanvar 1990-cı ildə nəşr olunmuşdu. Qəzet doqquz gün çap edilməmiş, bu müddətdə 20 Yanvar faciəsi barədə xalqa heç bir rəsmi məlumat verilməmişdi.

“Kommunist” qəzetinin qurultayın gedişindən materiallar hazırlamaq üçün Moskvaya ezamiyyətə göndərilmiş müxbiri Elman Qədirov isə “Kremlin təzadları” məqaləsində yazırdı: “Qurultay qalın meşədə kompessiz hərəkat edən yolçuya bənzəyir. Gah işıq gələn tərəfə gedir, gah түstü çıxan tərəfə. Düzgün yol isə hələ tapılmayıb”.

Azərbaycan Kommunist Partiyasının yeniləşdirilməsi yolu ilə respublikanın siyasi və iqtisadi inkişafının yeni səviyyəyə yüksəldilməsini “təmin edəcək” Azərbaycan kommunistlərinin XXXII qurultayı, Sov. İKP qurultayının yekunları və respublika partiya təşkilatının təxirəsalınmaz vəzifələrindən danışan Azərbaycan KP MK-nin birinci katibi A.Mütəllibovun çıxışı Sov.İKP nizamnaməsinə sadiqlik nümayiş etdirməkdə idi. Amma mətbuatın dərc etdiyi bəzi məqalələrin məzmununa diqqət edəndə tam başqa mənzərəyə də şahidlik edirik.

Bu sırada kommunist rejiminin tədqiqatçısı, uzun illər rəhbər vəzifələrdə çalışmış tarix elmləri doktoru Kamran Rəhimovun “Yenidənqurmanın dialektikası” məqaləsi diqqət çəkir: “Bəzən bizi işin düz getməməsində, cəsəretsizlikdə, ikili məna-viyyatda təqsirləndirirlər. Əlbəttə, səhəbət kimin haqlı, kimin haqsız olduğundan getmir. Onu demək lazımdır ki, onillərlə bizi yalan və qorxu şəraitində yaşaymışıq. Sosializm haqqında Lenin nəzəriyyəsinə yenidən baxılmalıdır”.

Göründüyü kimi, günün “yenidənqurmasına və yeniləşməsinə” bəraət qazandırmaq niyyəti ilə kommunist rejiminin dünyənə qiymət verən kommunist müəlliflər bəzən bilərəkdən, bəzən də bilməyərəkdən rejimin mahiyyətini ortaya qoyurlar. Bu yazılarla yanaşı, milli ruhun və milli tarixin yüksəlişini təbliğ edən, tariximizin şərafli səhifələrini gündəmə gətirən və mətbuadə dərc edilən məqalə və yazıların sayı da onlarca olmuşdur.

Milli tariximiz və istiqlalçı yaddaş haqqında mətbuatımızda gətdikcə artıb çoxalan “Azərbaycan”ın böyük qardaşı, “Azərbaycan Demokratik Respublikası”, “Demokratik respublikaya həsr edilir”, “Təkamül” qəzetinin baş redaktoru “Beş hürriyyət”, “Xatirə lövhəsi açılmışdır”, “Respublika Azərbaycan milli dövlət quruluşunun dirçəliş gününü bayram edir”, “Böyük Əkinçi. Yaxud unudulmuş Həsən bəy Zərdabi”, “Tağıyev H.Z.: sahibkar, məsenat. Tarix elmləri doktoru Marat Allahverdiyevin kitabı haqqında”, “Azərbaycan xanlığıdır. Dəyirmi masa”, “Folklorumuzun fədailəri”, “Orta əsr Azərbaycan dövlətləri. Dəyirmi masa” kimi nəşrinə uzun illər çox möhkəm qadaqalar qoyulan mövzuların qarşısını nə kommunist rəhbərlik, nə redaktorlar, nə də senzura ala bilmirdilər. Bir sıra hallarda onlar heç bunu istəmədilər də. Bu xalq hərəkatının qarşısınısalınmaz axarında mümkün də deyildi.

Əslində, bu “qiyamçı” yazılar”ın məzmun və mənasına, bir də müəlliflərin kimliyinə diqqət edəndə görünür ki, xalqın ziyalıları çox şeyləri bilirmiş. Sadəcə, həqiqətlərin söylənməsi mümkün olmayıb, olanlar da ciddi senzura nəticəsində həyata vəsiqə ala bilməmişdir.

Milli mücadilənin güclənməsi Azərbaycan mətbuatında daha çox Türkiyə ilə əlaqəli yazıların artımı ilə də müşayiət olunub. Onda ölkə mətbuatı üçün Türkiyə mövzusu bir nömrəli məsələ kimi diqqəti cəlb etməkdə idi. Bu dövrdə də türkdillilə ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinin, xüsusilə mətbuatının apardığı araşdırmalar adət-ənənələrimiz və müştərek tariximiz

haqqında bilgilərimizin genişləndirilməsində və türk dünyasının integrasiya yollarının axtarılıb tapılmasında mühüm rol oynayırdı.

Bu dövrdə mətbuat yeni mövzular ortaya qoysa da, hələ də bütün nəşrlər dövlətə bağlı idi, yəni nəşr olunan qəzet və jurnallar mütləq mənada hansısa bir dövlət təşkilatının nəşri kimi təqdim olunurdu. O, başqa məsələ idi ki, bu nəşrlərdə yeni əhval-ruhiyyənin, milli çağırışların yer tapması həm dövrün tələbi, həm də vətənpərvərlik mövqeyindən yeni idi. “Gənclik” – “Molodost” (baş redaktor Məmməd İsmayıl) respublika komsomolunun jurnalı olsa da, ətrafında yeni dövrün havası ilə yüklənmiş, milli ruhun öndə dayanan müəllifləri toplanmaqla, həm də cəmiyyətin aparıcı gücü olan böyük bir gənclik ordusunu birləşdirməkdə idi. Yaxud “Vətən” cəmiyyətinin nəşri olan “Odlar yurdu” qəzeti (redaktor Ramiz Əskər) dünya azərbaycanlılarının birliyinə dair ciddi çağırışlar səsləndirməkdə idi. Bu kimi meyllər partiya-sovet mətbuatının dəst-xəttində və mövzu seçiminə də özünü göstərirdi.

Bu baxımdan mətbuatın, eləcə də ölkənin baş mətbu orqanı “Kommunist” qəzetinin müstəqillik ərəfəsində nəşr olunan saylarında Türkiyə mövzusu aktuallıq baxımından diqqəti cəlb etdiyi kimi, həm də xarici ölkə həyatından dərc edilən məqalələr sırasında say etibarı ilə ən çox diqqət çəkənidi. Az bir zaman kəsiyində bu mövzuda dərc edilən yazıların sayı belə kifayət qədərdir: iki ildə (1990 və 1991-ci illər) 345 yazı. Mövzu və janr rəngarəngliyi ilə seçilən bu yazılar təkcə statistikasi ilə yox, həm də müəlliflərin hiss və duyğularının türk dünyasına məhəbbət və doğmalığı ilə maraq oyada bilir. Hətta bu mövzuda təqdim olunan rəsmi xəbərlərdə belə bunlar sezməmək mümkün deyil.

Qardaş Türkiyənin adının keçdiyi və mətbuadə dərc edilən bu yazılar, janrından, üslubundan, mövzusunun asılı olmayaraq, uzun illər ayrı düşmüş xalqlarımızın milli mədəni bağlılıqlarını ortaya qoyan nümunələrdir. Bu yazılarda təkcə ayrı-ayrı fərdlərin yox, yaşından və zümərəsindən asılı olmayaraq bütün xalqın, eləcə də müstəqillik mücadiləsinə qalxan insanların (əslində, o vaxtlar buna inanırlar çox az idi), daha çox xalqlarımızın doğma münasibətlərinin ifadəsi və təərrünümü hiss olunmaqdadır.

Mətbuatın yaratdığı bu mədəni körpü gələcək əlaqələrin qurulmasında təməl kimi də qəbul edilə bilər. Ola bilsin ki, hansısa bir məsələdə dövrkü hakimiyyətin mövqeyində xalqın fikirləri ilə müəyyən ayrılıqlar olsun və sonralar göründü ki, bu, var idi. Amma Türkiyə ilə belə bir fakt diqqətdə olmasa da, olanlar da elə ciddi və prinsipial mövqe nümayiş etmədiyindən heç vaxt gündəmə təsir etməmiş və ciddiyyəti ilə də gündəmədə olmamışdır.

Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olduğu illərdə Türkiyə rəsmilərinin – dövlət və hökumət adamlarının Moskvaya rəsmi səfərləri çərçivəsində, birmənalı olaraq, Azərbaycana səfərlər də planlaşdırılmış və demək olar ki, bu səfərlər uğurla baş tutmuşdur. Keçən əsrin 60-cı illərindən başlayan bu səfərlərdə Bakı ziyarətləri də önəmli yer tutmaqla, təkcə ümumittifaq deyil, eləcə də respublika mətbuatının işıqlandırdığı mövzulardan olmuşdur.

Düzdür, respublika mətbuatı bu məsələləri müəyyən qadama və hədlər çərçivəsində işıqlandırsa da, hər halda rəsmi xarakterli bu təqdimatların özündə belə qaradaşlıq münasibətlərindən doğan mədəni bağlılıqları asanca görmək olur.

Azərbaycanın müstəqilliyi ərəfəsində isə bu münasibətlərdə daha ciddi yaxınlaşmalarla və əlaqələrin genişlənməsinə şahidlik edirik. Türkiyənin Moskvadakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfəri V.Vuralın 16 yanvar 1991-ci ildə, ardınca Türkiyə Prezidenti Turqut Özalın 13 mart 1991-ci ildə Moskvaya, sonra da Bakı səfərləri və Bakıda Türkiyə konsulluğunun fəaliyyətə başlaması, baş konsulun Azərbaycanın dövlət başçısı tərəfindən qəbulu Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərində yeni mərhələnin başlandığını müjdələri idi.

Göründüyü kimi, artıq bu məsələ dövlətlərarası münasibətlərdə də özünü göstərir və siyasi dairələrin gündəmini müəyyən edirdi. Çox sonralar eks-prezident Ayaz Mütəllibov Türkiyəyə ilk səfərini xatırlayaraq deyirdi: “Bəxtiyar da (Bəxtiyar Vahabzadə) məni müşayiət edən böyük nümayəndə heyətinin tərkibində idi. Bizim heyətin hərəratı qarşılamasından təsirlənən şair dedi: “Kəş biz öz müstəqil dövlətimizi təmsil edəydik”. Cavab verdim ki, dərinxə, gün gələ, bunu da görürük! O vaxt mən Nazirlər Kabinetinin sədri idim”.

Artıq zaman yeni hökmlərini dikte etməkdə, bu sırada isə Sovetlər Birliyinin yaxınlaşan süqutu görünməkdə idi. Amma Azərbaycana, eləcə də SSRİ tərkibində olan digər türk respublikalarına milli münasibətlərin və onların gələcək müqəddəratlarının təyininə dəstəyin gözləniləndən aşağı səviyyədə olması da diqqəti cəlb edirdi. Bu, əslində, ölkədəki millətçilərin önəmli mövqeyi olsa da, Turqut Özal Türkiyəsi daha çox iqtisadi, ticari və mədəni əlaqələrin qurulmasına, dövlətlərarası münasibətlərin bu yöndə inkişaf etdirilməsinə çalışırdı.

Təbii ki, NATO üzvü olan bir dövlətin başqa istiqamətdə siyasət aparmasını gözləmək də realılıqlara sığası fakt deyildi. Amma maraqlıdır ki, istər Türkiyədəki bəzi millətçi qüvvələr, istərsə də bu qüvvələrin dəstəyinə arxalanan və ondan ruhlanan xalq kütlələri bu dəstəyi ummaqla idi. Burada milli-tarixi bağlılığın və qaradaşlıq çağırışlarının rolu danılmaz olduğu kimi, təsiri də qaçılmaz idi. Hətta Azərbaycan vaxtilə – XX əsrin əvvəllərində edilən hərbi kömək, Nuru paşanın rəhbərliyi ilə Qafqaz İslam Ordusunun tarixi xilaskarlıq missiyası 80-ci illərin sonunda və 90-cı illərdə uşaqdan-böyüyədək, az qala, hər kəsin danışdığı və qardaş Türkiyədən umduğu böyük köməyin bir nömrəli mövzusu idi.

Amma xalqdan uzun illər gizlədilən və ya işğal tarixi kimi təqdim edilən bu tarixin kökündə nələrin dayandığını bəzi siyasətçi və tarixçilərdən başqa dərindən bilmə yox idi. Ona görə ki, sovet təbliğat sistemi Azərbaycan–Türkiyə münasibətlərinin bütün tərəflərini “ustalıqla” təhrif etmiş, bu sahədə bütün imkanlardan bəhrələnmişlər. Hətta erməni-bolşevik basqıları önündə qırğınlara məruz qalıb, az qala bir millət kimi varlığını itirmək təhlükəsi ilə üzləşəndə Azərbaycan türklərinin çağırışı ilə köməyə gələn Osmanlı ordusu və Azərbaycan könüllülərinin yaratdığı İslam Ordusu işğalçı və təcavüzkar kimi dəyərləndirilmiş, bu iftirlərə etiraz edənlər isə repressiya qurbanları olmuşlar.

Milli dirçəlişin yenidən oyandığı bir vaxtda Azərbaycan Respublikası 1991-ci ilin avqustunda dövlət müstəqilliyini elan edib. Amma oktyabrın 18-də tanınan, yeri gəlmişkən qeyd edərk ki, ilk dəfə məhz Türkiyə tərəfindən tanınan bu müstəqillik Azərbaycanın müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminə integrasiya olunmuş, beynəlxalq imic qazanmış və suverenliyini qorumağa qadır bir dövlət olduğunu dünyaya göstərə bilmişdi. Müstəqilliyinin ilk günlərindən Azərbaycanın xarici siyasət xəttində də Türkiyə və türkdillilə ölkələrlə əməkdaşlığın qurulması xüsusi diqqətdə olmuşdur.

Şübhəsiz ki, cəmiyyətin ictimai-siyasi həyatında baş verən qəbarmə və çəkilmələr milli mətbuatımızın diqqətinə olmaqla, onların dövrüldüyünə, məzmun və ideya qayəsinə də təsiriz ötürməmişdir. Azərbaycanın ikinci müstəqilliyinə qovuşduğu ərsədə respublika mətbuatında Türkiyə mövzusu gündəlikdə duran önəmli mövzulardan olmuşdur. Ən önəmliyi, bu materiallar artıq redaksiyaya Moskvadan gəlirdi. Bu fakt özü də qəzet materiallarını rəsmi çərçivədən çıxarmış, jurnalist sənətkarlığı baxımından da zəngin bir spektr yaratmışdır.

Əgər vaxtı ilə qəzet səhifələrində Türkiyə haqqında olan məqalə və təqdimatlar ancaq rəsmi materiallar idisə, artıq bu ənənə qırılmışdı, müəllif yazılarının, zarisovka, reportaj, müsahibə kimi jurnalistika janrlarının yer aldığına da şahidi olurduq. Ən başlıcası isə Türkiyə haqqında dərc edilən rəsmi xəbərlərdə belə tarixdən qaynaqlanan qaradaşlıq ənənələrinin təqdimatının, demək olar ki, bütün yazılarda yer alması idi. Bu yazılarda milli ruh, tarixi köklərə bağlılıq özünü daha bariz şəkildə göstərirdi.

Respublika mətbuatında müstəqillik ərəfəsində Türkiyə və türk dünyası haqqında onlarca material dərc edilmiş, ictimaiyyətin türk dünyasına olan sevgisi aqıl mövzuya çevrilmişdi. Aradan keçən illər bu əlaqələri daha da zəruri etmiş və bu gün də mətbuatda Azərbaycan–Türkiyə mövzusu aktuallığı ilə seçilən və diqqət mərkəzində olan bir nömrəli mövzu kimi ən önəmli yeri tutmaqdadır.

Namiq QƏDİMOĞLU,
fəlsəfə doktoru
XQ